

Gezicht op Toledo, van de schilder die bekendstaat als El Greco, stamt uit dezelfde tijd als de roman *Don Quichot*, weet je nog? Die verhalenmachine waarin een personage in een narratieve roes belandt en de wereld, de dingen in die wereld en de natuur waar hij doorheen trekt niet langer erkent. Je zou kunnen zeggen dat Don Quichot, de fictieverslinder die zelf een fictioneel wezen wordt en over zijn aarde waart om alles wat hij tegenkomt te transformeren, de voorbode is van de staat van duizeling waarin wij verkeren. Hij is het toonbeeld van de *Sapiens narrans*: een wezen dat meer geloof hecht aan de verhalen die hij verzint dan aan de beproevingen die zijn lichaam of de wereld moet doorstaan. Je weet het vast nog wel: hij valt, staat op, valt nog een keer en staat opnieuw op. Voor hem is fictie iets wat hem overeind trekt, een instrument om te ontsnappen aan pijn en verdriet, een kracht die hem in staat stelt om in plaats van het leven te erkennen, het met een reeks narratieve bezweringen te transformeren. In die zin is Don Quichot jou, mij, ons: verhalende, coderende wezens die onder het verdicht van het leven uit zouden willen komen, maar daar slechts in slagen door taal en verhalen te produceren die het leven overdekken.

Over onze verloren verbinding, onze onthechting

Kijk nu eens naar het schilderij van El Greco: de stad Toledo – het huis van ons mensen – omringd door ravijnen en een dreigende lucht. Laten we dit schilderij zien als een verbeelding van onze situatie: wij, kinderen van de moderniteit, zitten ingesloten in de steden met hun vestingen van tekens. Zie hoe onze stad op dit schilderij

wordt omringd door een rusteloze natuur. En denk nu weer terug aan het boek van Cervantes, aan het moment waarop de auteur vertelt over de omstandigheden waarin het manuscript van de roman *Don Quichot* wordt ontdekt. We zijn dan eveneens in Toledo, in de straat waar zijde wordt verhandeld, de straat van teksten en textiel, en de auteur knijpt ertussenuit. Cervantes zet, zo je wilt, zijn eigen *tsimtsum* op touw, zijn eigen terugtrekking. Hij beschrijft een scène waarin we vernemen dat het werk waarin de avonturen van ‘de ridder met het droeve gelaat’ staan opgetekend, de vrucht is van de inspanningen van een geschiedschrijver. Zie je, ineens is de auteur de auteur niet meer, hij onttroont zichzelf en de grond waarop wij dachten te staan zakt onder onze voeten vandaan. Nu belanden we op het terrein van de fictionele huizen waarin wij wonen: als het leven van de Sapiens narrans een narratieve constructie blijkt te zijn, gekoppeld aan een wankeel verhaal, die uiteindelijk haar grondslag verliest, dat waar ze op steunt.

Op dit punt begint het fundament te beven, want de ik-persoon biecht op dat zijn verhaal door iemand anders is geschreven, een zekere Benengeli. En zoals Don Quichot zijn aarde met verzinsels bevolkt en Cervantes een fictieve schrijver neemt als basis voor zijn verhaal, zo hebben wij als soort de wereld overspoeld, gekoloniseerd met narratieven en *daarop* onze huizen gebouwd: op mythen en wereldbeelden, oraal of opgetekend, religieus of wetenschappelijk – en sinds die eerste vormen van een tekstueel thuis zijn er steeds meer bij gekomen. Nu, in de eenentwintigste eeuw, leven we te midden van een natuur

die is overladen met coderingen: een wereld die is overschreven, herschreven, bewerkt en door al ons gekras is afgesleten. En de lucht en de ravijnen die op El Greco's doek het landschap van Toledo vormen, herinneren ons dwars door onze coderingen heen aan hun bestaan. Aan de ene kant hebben we de menselijke machine die zich op La Mancha stort om de Aarde te bewerken met haar geloofsovertuigingen. Aan de andere kant de Aarde zelf die koppig weerstand biedt aan die narratieve exploitatie en via het doek van de schilder laat weten dat ze er nog is, laat zien hoe duurzaam het landschap is en hoe stenig zijn contouren.

De wereld vergeten, niveau één

Het is een bekende uitdrukking onder studenten die zich verdiepen in de narratologie: *the suspension of disbelief*, de vrijwillige opschorting van ongeloof. Wij, Sapiens narrans, zijn er buitengewoon goed in ons door verhalen te laten grijpen. Maar hoe diep ons geloof daarbij ook is, er blijft de constante mogelijkheid bestaan dat we toch weer een stap terug doen, juist ons geloof opschorten en zeggen: *nu geloven we het niet meer*. Zie je, op het eerste vergetelheidsniveau maken we nog onderscheid tussen wat buiten de fictie ligt – het leven – en dat wat op basis daarvan middels menselijke codes en narratieven wordt voortgebracht. We zijn nog in staat de breuklijn te zien tussen de afgeleide schepping en die andere schepping, die buiten onze geschriften valt. Onze positie is die van de klassieke lezer – de fictiebewoner – die terughoudend is in zijn geloof. We gaan mee in het verzonnene,

maar houden wel één voet, een basis, buiten het schrijfspel dat het menselijk leven is. Op dit punt zijn we bereid te geloven, maar kunnen we nog terugschakelen naar de realiteit.

Op dit eerste vergetelheidsniveau met zijn beperkte narratieve bezwering zijn we nog in staat om onderscheid te maken tussen een gamer die dag in dag uit aan het moorden is en een echte moordenaar. La Mancha, het ravijn, de door El Greco geschilderde lucht, de rotsen en de Aarde bestaan allemaal nog, naast de fictie die er evenwel overheen ligt. Op dit niveau begrijpen we nog dat alles wat onderhevig is aan de cyclus van leven en dood op het laatste moment aan de alomtegenwoordige betovering van de coderingen van Sapiens narrans zal ontsnappen. En hoewel het Sancho Panza in het boek niet lukt om Don Quichot terug te brengen naar de concrete realiteit, worden wij lezers voortdurend aan die realiteit herinnerd. Wij beseffen dat het droombeeldenweefsel van het personage iets is waarmee hij slechts tijdelijk het leven vergeet waarin hij daadwerkelijk zal sterven. En dat besef hebben we ook als we zelf in reactie op een oorlog, een ramp of een aanslag wakker worden uit de narratieven waarin we ons hadden genesteld. Door op te merken wie of wat er sterft en dat er levens ten einde komen, ontdekken we hoe diep de roes is waarin we leven. Dan stappen we uit de vergeetachtigheid waarin het verhalen maken ons gevangenhiel. En dat fictionele geheel moet je zien als iets wat wij mensen toevoegen aan de Aarde. In de hypernarratieve wereld van *Don Quichot* betekent denken aan de dood nog vasthouden aan de wereld.

De wereld vergeten, niveau twee

Maar helaas, zo leven wij, kinderen van de moderniteit, Sapiens narrans van de eenentwintigste eeuw, niet meer. Wij wonen in onze ficties; wij slagen er alleen nog met gigantische inspanningen in, zelfs in een crisis – als de dood dreigt of er stort iets in – om ons los te maken uit ons strakke web van bezweringen. Net als Don Quichot zijn we verdwaald geraakt in onze narratieven en worden we omgeven door semiotische huizen die door sommigen theorieën worden genoemd, door anderen berekeningen, door weer anderen boekhoudkundige regels, architectonische ontwerpen of economische modellen. Om onszelf uit die fictionele huizen te trekken, hebben we ons onderzoek op het gebied van de gedragsbiologie en de culturele antropologie moeten hernieuwen. Om onszelf eraan te herinneren dat de wereld ook buiten onze codes bestaat, hebben we een politieke ecologie moeten ontwikkelen, zodat we uit onze narratieve alken zouden komen. Maar hoe hard we vandaag de dag, in het licht van een teloorgaande biosfeer en een bewoonbaarheids crisis, ook proberen de Aarde en onze banden met het naakte bestaan terug te vinden, de codes blijven er maar lagen overheen leggen. Het verhalensediment wordt dikker en dikker en verwijderd ons alleen maar verder van het aardse leven. Dat is een van de paradoxen van hoe het er met ons voor staat aan het begin van deze eeuw. Het lukt ons niet om uit de coderingslogica te stappen, het lukt ons nooit écht *om de Aarde te bereiken*. Als Sapiens narrans zijn we ons wel bewust van de ramp, maar we zijn niet in staat om permanent te leven met het gevoel van

urgentie dat de herinnering aan de dood teweegbrengt of met de ontzetting over het verdicht dat er verwoesting gaande is. We hebben het nodig om te geloven en grijpen daarom steeds weer terug op onze bezweringen. Als er een ramp plaatsvindt worden we wel wakker, maar tegelijk gaat de fictiemachine meteen weer draaien: kranten, verslagen, het eindeloze spel van het schrijven – en daar storten we ons weer in het algehele verhalensysteem, net als Don Quichot die valt en weer opstaat, nog eens valt en nog eens opstaat. We leiden een leven waarin elke val, elke instorting, met een nieuwe fictionele impuls wordt beantwoord. We zien dat politieke, economische en juridische codes het leven kapotmaken en toch starten we de *story machine* weer op, het geloof en het vertrouwen in onze coderingen.

Misschien weet je nog dat de roman vooral is opgebouwd rond momenten van aankomst en vertrek. Het personage keert terug naar zijn huis – waar zijn boeken zijn verbrand – en gaat dan weer op pad. Hij gaat weg en komt terug, zoals ook wij ons steeds laten meevoeren door een of ander nieuw geloof – dat belooft ons te redden – en even later rapporteren over de puinhopen die dat nieuwe narratief teweeg heeft gebracht. Alsof we na elke gesneuvelde fictie worden teruggevoerd naar de Aarde en het leven, maar ze dan weer vergeten, omdat we ons opnieuw laten meetrekken, opnieuw worden meegesleept.

Dit tweede niveau van de wereld vergeten onderscheidt zich van het eerste doordat de narratieve bezwering het wint van onze wil om níet meer te geloven. Het wordt concreet in *Don Quichot*, vooral in hoofdstuk 9,

wanneer de lezer – jij, ik, wij – wordt gegrepen door wat verhalen vertellen is, door het plezier van in de wereld zijn en die wereld met geschreven tekst naar je hand te zetten. We vragen ons af, en nu keer ik terug naar de openingsscène in Toledo met het ravijn en de dreigende lucht aan alle kanten: wat als we meegaan in Cervantes' verklaring en aanvaarden dat de fictieve, verzonnen auteur *de echte* is? Wat als we de dood vergeten, proberen eraan te ontkomen en er niet meer aan te denken door Cervantes' fictionele uitgangspunt te omarmen als houvast?

Je ziet, op dit tweede niveau krijgt de menselijke codering de overhand. Onze codes kapselen de buitenwereld in, verhullen haar en houden haar onder de duim in een geconstrueerd geheel. In een dergelijke constellatie zijn we verstrikt geraakt in ons eigen narratievennet. We bestrijden de fictie niet meer in een poging ons de wereld te herinneren, maar vergeten dát we gelovig zijn. We vergeten ons oerhouvast en geven ons volledig over aan het spel van het schrijven met al zijn tegenstrijdigheden. En door die staat van zijn, dat volgende niveau van duizeling te accepteren, storten we ons in een leven dat zich blijft vastklampen aan zijn codes, of die nu van literaire, wiskundige, fysicochemische, biologische of juridische oorsprong zijn ...

Bedenk wel dat ook de fictie ophoudt aan de grenzen van dat leven. Het tweede vergetelheidsniveau manifesteert zich dus tussen geboorte en dood in, daar waar alles, vanaf onze intrede tot de taal, een strijd is tussen geschriften. Je ziet, het leven van Don Quichot biedt een perfecte illustratie van de duizelingen waarmee onze manier van

bewonen gepaard gaat als overal een narratief op wordt geprojecteerd, met uitzondering van de laatste bladzijden van het boek, wanneer het personage sterft. Maar *in afwachting van de dood* is dit wat we krijgen: een bestaan als één groot strijdveld van geschriften die elkaar bevechten zoals ook de ridder en zijn schildknaap voortdurend aan het ruziën zijn. Je begrijpt dat daarin de hedendaagse voorliefde voor complotten, samenzweringen en *counter-narratives* kan ontstaan: schrijven als spel, tot de dood erop volgt, zonder een stem of scheidsrechterlijke macht die het kan stoppen.

*Het Don-Quichotsyndroom, paradoxen van
een leven getekend door bezwering*

Zo staan we ervoor aan het begin van de eenentwintigste eeuw: we leiden ons leven zonder ons het oerhouvast van dat leven te herinneren. Dat er soorten verdwijnen en het klimaat het zwaar te verduren heeft, prikkelt ons geheugen als een ostinato van een mogelijke dood, maar we weigeren ons braaf naar die aardse waarheid te schikken. Gauw keren we weer terug naar onze *semiotische gronden*, als een Don Quichot die zijn hersenschimmen nieuw leven inblaast. Onze menselijke codes krijgen het levende steeds steviger in hun greep en schuiven de dingen terzijde. Het geloof in onze ficties – de aanvaarding van de realiteit die daarin wordt geconstrueerd – is onze horizon, en dat terwijl er ook stemmen zijn die er, als een kanarie in de kolenmijn, voor kiezen om weer naar de Aarde te gaan luisteren. Zie je, als soort breiden we ons koninkrijk van levenvergetende huizen steeds verder

uit, net als de mensen die de verhalen uit de Bijbel zo intensief bestuderen dat ze uiteindelijk ín die teksten leven en geloven dat het heden er slechts een afspiegeling van is. Door onze economische, politieke, cartografische en boekhoudkundige taal steeds breder uit te werpen, verheffen we onze ficties tot een natuurlijk gegeven en construeren we de werkelijkheid. Vervolgens leven we als Don Quichot in zijn waanideeën. Dat is de overeenkomst tussen zijn leven en het tweede niveau: we geloven in wat de mens heeft gemaakt en treden daar niet meer buiten, we zien niet meer dat daarbuiten nog steeds iets is dat wil leven, maar dat heel vaak sterft of verdwijnt.

Op dit tweede niveau is de strijd om het toekomstige huis van de mens niet meer die tussen een *werkelijkheid* waarin echt wordt gestorven en een *fictie* waarin zogenaamd wordt gestorven, maar tussen de verschillende manieren om het leven in codes om te zetten. Kijk, hier ben jij, ben ik, zijn we allemaal op zoek naar een fictie om voor te zwichten. Zoals Don Quichot een bepaald gezichtspunt aanneemt – geloven dat er reuzen zijn in plaats van windmolens – zo wordt de realiteit in steeds grotere mate een narratieve keuze. We geloven vanuit een cultuur, uit keuze of engagement, de één in de wonderen van de markt, de ander in het heil van de vooruitgang, weer een ander in zijn of haar grootse dromen over een leven op een andere planeet en de volgende in de sociale revolutie ... Dat is wat fictie *als waarheid aanvaarden* is: zien dat onze levens geloofsdaden zijn die op vertellingen berusten die de ene keer beter in elkaar zitten dan de andere en de ene keer verwoestender zijn dan de andere.